

ARAP EDEBİYATINDA TABAKÂT (BİYOGRAFİ) TÜRÜNÜN GELİŞİMİ

Derya ADALAR SUBAŞI*

Öz

Arap Edebiyatında hicri II. Yüzyıldan sonra tedvin hareketinin başlamasıyla bilimsel ve edebi alanda çeşitli konularda kitaplar yazılmış, bunlar arasında özellikle İslam medeniyetine dair fıkıh, tarih, hadis ve Kur'ân bilimleri üzerine olan eserler öne çıkmıştır. Emeviler Döneminde Arapların bir devlet düzenine sahip olmalarının ardından, yazının da standart bir forma kavuşmasıyla bu ortamda birçok kültürel, politik ve dini eğilimler oluşmuştur. Farklı ilim dallarına özgü bu eğilimlerin bir kuram olarak kabul edilmesinde kendini kanıtlamış, yaşadığı zaman dilimi ve bulunduğu mekânın ilmi atmosferinde dikkat çeken ve ilmî gelişmenin başını çeken âlimlerin, edebiyatçıların, şairlerin hayat hikâyeleri kronolojik olarak, künyeye veya başka ölçütlere göre tabakât adı verilen biyografik eserlerin malzemesi olmuştur. Bu çalışmada Arap Edebiyatında tabakât olarak ortaya çıkışından modern dönemde biyografik eser görünümüne kavuşuncaya kadar geçen zaman dilimi içinde bu türün gelişimi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Arap Edebiyatı
Tabakât
Biyografi
Âlim
Şair

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 31.05.2021

Kabul Tarihi: 02.06.2021

E-Yayın Tarihi: 25.06.2021

THE DEVELOPMENT OF THE GENRE OF TABAQÂT (BIOGRAPHY) IN ARABIC LITERATURE

Abstract

With the start of the writing movement in Arabic literature after the second century, books were written on literal and scientific fields, among which the works on fiqh, history, hadith and the Qur'an about Islamic civilization came to the fore. After the Arabs had a state order during the Umayyad period, many cultural, political and religious tendencies were formed in this environment, with the standard form of writing. The life stories of scholars, men of letters and poets, who have proven themselves in the acceptance of these tendencies peculiar to different branches of science as a theory, draw attention in the scientific atmosphere of the time period and the place where they live, and lead the scientific development, are chronologically the material of the biographical works called Tabakât. In this study, the development of this genre will be examined in the time period from its emergence as a Tabakât in Arabic literature to its modern biographical work.

Keywords

Arabic Literature
Tabaqat
Biography
Scientist
Poet

Article Info

Research Article

Received: 31.05.2021

Accepted: 02.06.2021

Online Published: 25.06.2021

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. adalar@ankara.edu.tr. ORCID: 0000-0002-3308-1295.

GİRİŞ

Tabakât eserleri, İslâm'ın bireysel kaynaklarından bir tür olarak bilginin ve ilmin nesilden nesile aktarılması için İslam Medeniyet Tarihi'nin erken aşamalarında ortaya çıkan, başka medeniyetlerde benzeri görülmeyen eserlerdir (Bûşiye, 2012: 52).¹

Bu eserlere isim olan *Tabakât* طبقات sözcüğü, *tabaka* طبقة sözcüğünün çoğuludur. *Tabak* kelimesi herhangi bir şeyin örtüsü, kapağı anlamındadır. Çoğulu الطبق، أطبق، طباق، etbâk, etbika, et-tabak sözcükleridir. Bu kavram yirmi, otuz, elli ve yüz yıllık zaman dilimi anlamına da gelir. Ayrıca derece, mertebe, konum, durum, dönem ve yaş olarak benzeyen kavimler demektir. Nesilden nesile anlamını da taşımaktadır. Tabakât kavramı isnad için hadis ilminde eleştirinin gelişimiyle birlikte hicri II. yüzyılın başlarında İslami bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Bûşiye, 2012, :54). Sarıkaya, hadisçilerin bu kavramı kullanmaktaki amaçlarının, hadislerin isnat zincirinde yer alan râvîleri özenle ve dikkatle inceleyebilmek için tabakalara ayırarak, yaşadıkları dönemi belirlemek ve bu dönemi paylaştıkları akranlarını, nesillerini, kuşaklarını ortaya koymak olduğunu aktarmaktadır. Hadisçiler “tabaka”yı “nesil/kuşak” anlamında kullanırken, eleştirilenlerin orjinallik, çokluk, kalite gibi kriterlerin hâkim olduğu değer merkezli bir tabakat anlayışını kabul ettiklerini belirtmekte, şairlerin konumlarını ve derecelerini belirlemenin eleştirilenlerin başlıca amacı haline gelmiş olmasına değinmektedir (2013: 66).

Herhangi bir alandan önde gelen, yaşlı, âlim kişileri, hayatlarını, onlarla ilgili rivayetleri, tabaka tabaka, çağ çağ, o âlimin yaşadığı döneme kadar kapsayan bu eserler bir zamana veya tarihe özgü bir tabakayı ele almaktadır. Örneğin, sahâbenin bir tabakası, tâbi'ün'un bir tabakası, onlara tâbi olanların başka bir tabakası bulunur. Belli zamansal veya tarihsel bir dilimi ifade eden tabaka kavramı ile anlatılmak istenen bu tabakalarla belirtilen kişilerin yaşadığı zamansal farklılıklardır. Kişi, bu eserlerde sıralanırken mensup olduğu tabakada bulunduğu yere göre, mezhebe göre veya ilmi menzilesine göre sıralanmaktadır (Beyâtî, 2011: 84). Hicri II. Yüzyıldan sonra tedvin (yazma) hareketinin yayılması farklı konularda birçok kitap yazılmasına neden olmuştur. Bu eserler arasında özellikle İslam ulusuna dair yazılmış kitapların çokluğu göze çarpar. Bu yüzden özellikle fıkıh, tarih, hadis ve Kur'ân bilimleri hakkında yazılmış eserler dikkat çekmektedir. Bu tür eserler arasında genellikle tabaka veya tabakât kelimesini içeren *tabakâtu'l-müfessirîn*, *tabakâtu'l-fukehâ'*, *tabakâtu'l-kurrâ*, *tabakâtu'l-huffâz*, *tabakâtu's-süfiyye*, *tabakâtu'l-etibbâ*, *tabakâtu'l-muhdesîn*, *tabakâtu's-Şu'arâ'* olarak isimlendirilmiş olsa da içeriğine göre biyografi eseri olup tabakât ismini taşımayan eserler de vardır. Hicri 4. yüzyılın sonlarında vefat eden İmam Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Hişâm el-Halebî'nin *Târîhu 'Ulemâ'i'l-Endelüs* adlı eseri bu kabildendir. Ayrıca hicri 5/milâdi 12. yüzyıldan 14. yüzyılın ortalarına kadar yaşamış erkek ve kadın âlimler, sûfiler, kurrâlar olmak üzere 1815'den fazla kişinin kısa biyografilerini içeren bir fihrist niteliğindeki *Ricâlâtu'l-'ilmi'l-'Arabî fi Suwis* adlı eser Muhammed el-Muhtâr es-Suvisî'ye aittir ve kapsamlı bir biyografi mecmuasıdır (Bûşiye, 2021: 54).

¹Batıda biyografik eserlerin azlığı ve alanın geliştirilmesi gerektiğini anlatan bir makale için bkz. Parsons, Laila (2010), Some Thoughts on Biography and the Historiography of the Twentieth-Century Arab World, *Journal of the Canadian Historical Association / Revue de la Société historique du Canada*, vol. 21, no:2, p. 5-20.

Tabakât Türünün Gelişimi

Emeviler Döneminde ortaya çıkan kültürel, politik ve dini eğilimler tabakât türünün gelişimine zemin hazırlamıştır. Bunda Arapların bir devlet düzenine sahip olmaları ve Arap Yazısı'nın standart bir formunun oluşması etkili olmuştur. Bu tür, batılı ve Arap araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kategorilere ayrılmıştır. Batılı araştırmacı Jaques ilk olarak biyografik bir sözlük olarak nitelendirilebilecek olan *tabakât* türünden bahsederken, bu minvalde *mu'cem* sözcüğüne de değinmektedir. Bunlar alfabetik biyografi sözlüğü niteliğinde, madde başlarının da alfabetik olarak verildiği eserlerdir. İkinci tür olan *mu'cem*, modern tarihçiler için daha belirgin bir bilgi kaynağıdır; ancak bu eserlerde türü tanımlamaya ve çıkarım yapmaya yönelik ayrıntılı analizler yer almamaktadır (Jaques, 2007: 12-13). Bu eserlerde kişiler sıralanırken ünlü olsun olmasın, ister şair, ister bilim adamı olsun kısa bilgilerle, bazen sadece doğum ve ölüm tarihlerinin belirtilmesi suretiyle verilmektedir. Cooperson'un "*If poetry is the archive of the Arabs biography is the archive of the Muslims*" (Şayet şiir Arapların arşiviye, biyografi de Müslümanların arşividir) ifadeleri biyografi türünün Arap ve Müslümanlar için önemini yansıtmaktadır. Buradan Arapların geçmişine dair bilgilerin şiirlerinde bulunduğu, biyografi türünün ise tüm Müslüman âlimleri kapsayan daha genel bir tür olduğu anlaşılmaktadır. (Cooperson, 2000: xi). Biyografi türünün İslami Dönem öncesinde Arapların neseb (soy) bilimi türünün bir görünümü olarak ortaya çıktığı iddiası tabakât kelimesinin sözcük anlamlarından yola çıkılarak doğrulanabilir. Sözcük anlamı olan *sıra, dizi, nesil, sınıf, derece* kavramları türün muhtevasına da uygun görünmektedir. Hicri 2. ve 3. yüzyıllarda zirve noktasına ulaşan tabakât türü bu zaman diliminde önde gelen veya önemli kabul edilen kişiler üzerine yoğunlaşmak ve onları sınıflandırmak suretiyle kaleme alınmıştır. Ancak özellikle ünlü ve önde gelen şairleri ele almayan eserler de bulunmaktadır. Muhammed b. el-Cerrâh'ın, *el-Varaka fi ahbâri's-şu'arâ'* adlı eserinde altmıştan fazla şairin biyografisine yer verilmekte, şairler fuhûl olarak kabul edilmeyen, tanınmayan, daha da önemlisi şiir söyledikleri halde şair kabul edilmeyen şairler olarak sınıflandırmakla sistem olarak diğer tabakât kitaplarından çok farklı bir yapı arz etmektedir. İbnu'l Mu'tez'in, *Tabakâtu's-şu'arâ'* adlı eserinde de benzer bir durum söz konusudur. Örneğin İbnu'l Mu'tez şair 'Ammâra b. 'Ukayl'den bahsederken yerleşik hayatın şairlerin şiir yeteneğini körelttiğini, sanatsal melekelerini zayıflattığını ileri sürmektedir (Sarıkaya, 2013: 73, 160). Yerleşik hayat her ne kadar şairin tanınırlığını artıran bir unsur olsa da Mu'tez tarafından olumsuz bir değerlendirme yapılmıştır.

Özellikle İslami dönemden sonra biyografi geleneğinin başlamasında Hz. Muhammed'in *العلماء ورثة الأنبياء* *Âlimler peygamberlerin varisleridir* hadis-i şerifinin etkili olmuş olabileceği belirtilmektedir (Jaques, 2007:15). Âlimleri ve ilim adamlarını konum olarak yücelten bu ifadenin etkisiyle yaşadıkları zaman diliminde önemli addedilen bu kişileri ölümsüzleştirmek ve unutulmalarının önüne geçmek biyografik eserlerin yazılması için en büyük dayanak olmuştur. Böylece farklı alanlardan din bilgini, hukukçu, gramerci, sözlük bilimci, şair, filozof, tabip gibi âlimlerin biyografilerini içeren eserler yazılmıştır. Hicri 2. yy'dan 14. yy'a kadar yazılan tabakat örnekleri incelendiğinde *Tabakâtu's-şu'ara* adı verilen şair biyografilerine dair eserlerin de bulunduğu ve bu eserlerin 9. yüzyılda sayıca çoğaldığı gözlenmektedir (Jaques, 2007: 15-17). Biyografik eserlerin içeriğinde biyografisi verilen âlimin doğum ve ölüm tarihleri, künyesi, isimleri, yazmış olduğu eserleri, ders aldığı kişiler gibi detaylı bilgiler yanı sıra sosyal ve tarihi şöhretinin mahiyeti de belirtilmekteydi; biyografisi

verilen kişi ne kadar şöhretli ise hakkındaki detaylı bilgilere ulaşmak da bir o kadar kolaydı (Reynolds, 2001: 40-41). George Makdisi'nin "*Tabaqat-biography*" adlı çalışmasında ilk üç tabakât eseri olarak zikredilen eserlerin farklı alanlardan âlimlerin biyografilerinin yer aldığı eserler olduğu görülmektedir. Bu eserlerden ilki, Mu'tezile ekolünün kurucusu, din felsefesi ve kelâm ekolü âlimlerinden Vâsıl b. 'Atâ (d. 700-öl. 748)' nın, *Tabakâtu ehli'l-'ilm ve'l-cehl* adlı eseridir. Bu eserin yazılış tarihi hicri (80-131) miladi (699-748) yıllarına götürülür. İkincisi, Hadis âlimlerinden el-Mu'afe ibn 'Imrân ibn Nufeyl el-Mavsîlî (öl. 184/800)'nin ismi belirtilmeyen eseri, üçüncüsü ise dilbilimci Yahyâ b. el-Mubâk el-Yezîdî (öl. 202/818) tarafından yazılan ve şairleri ele alan bir tabakât eseridir. Bu çalışmaların üçü de günümüze ulaşamamış olsa da İslâm'ın 2. yüzyılına ait olarak bilinen tabakat eserleridir; izleyen yüzyıllarda bu eserlerin sayısı 28'e kadar çıkacaktır (Maqdisi, 1993: 374). Günümüzde klasik biyografi türüne dair yapılan Arapça çalışmalarda bu eserlerin tasnif yöntemi daha farklıdır. Örneğin Beyâtî, tabakât eserlerini zamansal, mekânsal, ilmi ve topluluklara özgü olmak üzere dört gruba ayırmaktadır.

Zamana özgü tabakât eserleri modern ve son beyanlara özgü tarihle ilgili olan eserlerdir. İbn Sa'd'ın (öl. 160/777) et-Tabakâtu'l-Kubrâ adlı eseri, Halife b. Hayyât'ın (öl. 240/854-855) Tabakât'ı, ez-Zehebî'nin (öl. 748/1348) Târîhu'l-İslâm'ı bu eserlere örnek olarak verilebilir.

Mekâna özgü tabakât eserlerine örnek olarak el-İsbehânî'nin, Tabakâtu'l-İsfehâniyyîn, Ebû Fazl Sâlih b. Ahmed b. Muhammed es-Simsâr el-Hâfız el-Mu'ammer el-Hemedânî'nin, Tabakâtu'l-Hemedâniyyîn verilebilir.

İlmî tabakât eserleri herhangi bir özelliğiyle ayrıcalık kazanan, tarihe mâl olmuş, haklı olarak üne kavuşmuş şahsiyetlerin hayat hikâyelerinin biyografi/tabakat yazarı tarafından bir araya getirilerek sınıflandırılmasıyla oluşmuş eserlerdir. Suyûtî'nin Tabakâtu'l-Huffâz'ı, Muslim b. el-Haccâc'ın, Ricâlu 'Urve b. ez-Zebîr ve Cemâ'atun mine't-Tâbi'în adlı eseri bu gruba örnek olarak gösterilebilir.

Topluluk veya hiziplere dair tabakât eserleri arasında Hâfız İbn. Hacer el-'Askalânî'nin, Ta'rîfu ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs bulunmaktadır.

Yukarıda yapılan sınıflandırma incelendiğinde eserlerin herhangi bir kurala veya belirli bir düzene göre sıralanmadığı görülmektedir (Beyâtî, 91, 92). Bu görüş batılı araştırmacı Jaques tarafından da dile getirilmiştir. Jaques, hem tabakât, hem mu'cem türündeki biyografi eserlerinde biyografisi verilen kişilerin, özellikle de şairlerin isimlerini sıralarken sistemsel açıdan belli standart bir yöntem takip edilmemesini eleştirmektedir. Bunu dile getirirken şairin nisbesi, lakabı, ismi ve baba adından hangisinin madde başı olarak seçileceğine dair karışıklıklar bulunduğu, sıralamanın alfabetik olma durumunun bile eserden esere değiştiği belirtilmektedir. Verilen örneğe göre, *Ebû Ahmed Muhammed b. 'Abdullâh b. Mâlik eş-Şehâbeddîn ed-Dimaşkî el-Hanbelî en-Nahvî el-Esedî* isminin, bir eserde künyeye göre Ebû Ahmed, isme göre Muhammed, lakaba göre Şehâbeddîn ya da nisbeye göre ed-Dimaşkî, el-Hanbelî, en-Nahvî, el-Esedî şeklinde sıralanabilmektedir (2007: 22-23). Biyografi yazarı, bu öğelerden hangisini seçeceğini kişisel zevkine, yöntemine, bilgileri toplayış tarzına, elinde olan verilerin mahiyetine göre dikkatle şekillendirmektedir. Gerekli detayları verirken incelenen kişinin aynı isimdeki başka bir kişiyle karıştırılması yazarın bu dikkatine bağlı olarak sağlanacaktır. Bazı yazarların ismiyle, bazılarının nisbesiyle, bazılarının da künyesiyle öne çıktığı

düşünüldüğünde derleme yapan kişinin biyografisini verdiği kişiyi öne çıkan yönüyle veya en çok tanındığı isimle sunması o dönemin şartlarında son derece doğal görünmektedir. Yukarıda da değinilen farklı mesleki gruplara ait tabakât eserleri incelendiğinde edebi açıdan en dikkat çekici grubun şairler olduğu görülecektir. İslamiyet öncesinde Arap edebiyatının yegâne edebi türünün şiir olduğu ve nitelikli şairlerin Arap toplumunda gördükleri itibar düşünüldüğünde bu hiç de şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla şairleri tabakalara ayırma düşüncesinin temel sebebi edebi ürünlerin çokluğu, bu ürünleri belirli bir sistem dâhilinde konularına göre sınıflandırmanın sebebi de şiirlerin çokluğu olmalıdır. Temel bilgi alanlarının birçoğunun müstakil bir ilim dalına dönüşmeye başladığı III. asır başlarında telif edilen eserlerde bilginin konularına göre baplara ve fasıllara ayrılması ihtiyacı duyulduğu da belirtilmektedir (Sarıkaya, 2013: 74).

Tabakâtu'ş-Şu'arâ'

Klasik Arap Edebiyatında Şair Tezkireleri adlı eserimizde daha önce kısaca değindiğimiz gibi şair biyografisi yazma sürecinin nasıl olduğu tam olarak belirlenemese de, kaynaklar bu eserlerin yazılmasındaki ilk aşama konusunda bizlere bir yön çizmektedir.² Arap-İslam Bilim Tarihçisi Fuat Sezgin'e göre özellikle Arap edebi mirasının yazıya geçirildiği hicri I. /miladi VII. yüzyıllar bu çalışmaların başlangıç dönemi olarak kabul edilmelidir. Sezgin'in Frankfurt'ta yaptığı araştırmaların ve bilimsel çalışmaların çok önemli bir ürünü olan ve Almanca olarak kaleme alınan *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)*, Carl Brockelmann'ın, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)* adlı eserine bir ek olarak yazılmaya başlanmış olsa da sonuçta ortaya daha kapsamlı ve müstakil bir eser çıkmıştır. Bu eserin ikinci cildinde *Kutubu't-tabakât* başlığı altında tabakât türündeki eserlere dair hayli ayrıntılı bir sınıflandırma sunulmaktadır. GAS'ın, *Târihu't-Turâsi'l-'Arabî* (Arap Kültür Tarihi) adıyla yapılan Arapça çevirisinin ikinci cildi vasıtasıyla edinilen bilgilere göre Sezgin, tabakât türünün ilk aşamasının şairle ilgili bir bilginin eserlerde *haber* veya *ahbâr* başlığıyla verildiğini belirtmektedir. Özellikle Tabakâtu'ş-Şu'arâ' kitapları hakkında edinilebilecek kaynak bilgilerin farklı dönemlerde yazılan ve aşağıda isimleri verilen kaynaklar vasıtasıyla edinilebileceğini söylemektedir. Bunlar arasında, Tayâlisî'nin *Kitâbu'l-Mukâsere'si*, Muhakkik A. İkbâl'in İbnu'l-Mu'tez'in, *Tabakâtu'ş-Şu'arâ' el-Muhdesîn* adlı eserinin girişinde yazdıkları, Blachere'in, *Histoire de la Littérature Arabe* adlı eseri, Jeorge Cramer'in Arap dilbimi üzerine yazdığı farklı bilgiler, Zolondek'in İbn Kuteybe'nin, *Şi'r ve Şu'ara'* adlı eseri üzerine yapmış olduğu çalışma, Flaşhammer'in İsfehânî'nin, *Kitabu'l-Ağânî* adlı eserinde şairler üzerine yazmış olduğu iki kitap bulunmaktadır. Sezgin, kaynaklarda adı geçen ve şairleri ele alan genel kitaplar bulunduğu da değinmektedir. Bu kitaplar eserde aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- 1- *Kitâbu'ş- Şu'arâ' el-Mezkûrîn*, Hâlid b. Kulsûm el-Kelbî (Ebu 'Amr b. 'Alâ'nın çağdaşdır) (İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 66)

² Klasik Arap Edebiyatında Şair Tezkireleri (2016, Ankara) adlı çalışmamızda Tabakatu'ş-Şu'arâ' başlığı altında biyografi türünü tanımlarken, gerek tanımlar, gerek örnekler açısından sınırlı bilgiler verilmişti. Yaklaşık yirmi-otuz civarında örnekle yetindiğimiz bu eserlerin sayısı bu makalede yaklaşık 100 adede çıkarılmış, yeni kaynaklar ve detaylı tanımlarla konu geliştirilerek, detaylı bir şekilde incelenmiştir.

- 2- *Kitâbu's- Şu'arâ'*, Muhammed b. el-Hasan Zebâle, hicri 2. yy. 'ın ikinci yarısı/miladi 8. yy. (*el- Fihrist*, Tahran baskısı, 120)
- 3- *Kitâbu'd-Dîbâc fî Ahbâri's- Şu'arâ'*, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (öl. h. 204/819) (*el- Fihrist*, 97)
- 4- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu'arâ'*, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (*el- Fihrist*, 54) Sezgin'e göre bu kitap, yazarların ismi verilmeksizin edebiyat kitaplarında şairlerin hayatları hakkında geçen bilgilerden de iktibas yaptığı görülmektedir.
- 5- *Kitâbu's- Şu'arâ'*, 'Abdu'l-Melik b. Kureyb el-Asma'î, Bu eser et-Tayâlisî'nin el-Mukâsere adlı eserinde zikredilmiştir. el-Asma'î'nin, *Kitâb Fuhûletu's-Şu'arâ'* adlı eserine gelince meşhur şairler hakkındaki hükümlerden başka bir şey içermemektedir.
- 6- *Kitâbu's-Şuarâ'*, Ebû 'Ubeyde el-Kâsım b. Sellâm (*el- Fihrist*, 71) Bu eserin, hicri 7. /miladi 13. yüzyılda, Halep kütüphanelerinin birinde bulunduğu bilgisine yer verilmektedir.
- 7- *eş-Şi'r ve's- Şu'arâ'*, Ebû Di'âme Alî b. Bureyd el-Kaysî (öl. h. 225/840) (*Tarîhu Bağdad* 11/303, *İrşâdu'l-Erîb*, 5/105, *el- Fihrist*, 47-48' de bu serin ismi geçmektedir.
- 8- *Tabakât Fuhûli's- Şu'arâ'*, Muhammed b. Sellâm el-Cumâhî (öl. 231/845) (*el- Fihrist*, 133) Bu eser Cahiliye Dönemi şair tabakalarının kitabı ve İslami dönem şair tabakalarının kitabını içermektedir.
- 9- *Kitâb Ahbâri's- Şu'arâ'*, 'Alî b. Muhammed el-Medâ'inî (*el- Fihrist*, 103). Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin, *Kitâbu'l-Ağânî* adlı eserindeki dayanaklarından biridir. Hicri 7. /miladi 13. yüzyılda, Halep kütüphanelerinin birinde bu eserin bulunduğu bilgisine yer verilmektedir.
- 10- *Tabakâtu's- Şu'arâ'*, Ebu Hassân el-Hasan b. 'Usmân ez-Zebâdî (öl. h. 243/857) (*el- Fihrist*, 110) (Halep'te kütüphanelerden birinde hicri 7. yüzyılda bu eserin bir nüshasının bulunduğu belirtilmektedir).
- 11- *Kitâb fî Ahbâri's- Şu'arâ' ve Tabakatihim ve Kitâbu's- Şu'arâ' ve Ensâbihim*, Muhammed b. Habîb (İbn Nedîm her ikisini de zikretmektedir, s. 106) (Halep'te kütüphanelerden birinde hicri 7. yüzyılda bu eserin bir nüshasının bulunduğu belirtilmektedir).
- 12- *Kitâb Tabakâti's- Şu'arâ'*, Di'bil b. 'Alî el-Huzâ'î, Di'bil, bu eseri yaklaşık h. 246/860 yıllarında yazmıştır. Kitap Cahiliye döneminden kendi dönemine kadar olan şairleri içermektedir. Bölümlere ayrılması bakımından Cumâhî'nin *Tabakâtu's-Şu'ara'sına* benzemektedir. Eser Hicaz şairleri, Basra şairleri, Bağdat şairleri, Horasan şairleri kitabı başlıklı bölümlere ayrılmaktadır. Sezgin'in verdiği bilgiye göre eserin ayrıntılı bir parçası Zolondek tarafından bir araya getirip tahkik edilmiş ve 1961 yılında bir dergide makale olarak yayınlamıştır. Bu eserin *The Life and writings of an early 'Abbasid poet Di'bil İbn 'Alî al-Huza'i* adıyla kitaplaştırıldığı da görülmüştür. Zolondek, Leon (1961), "The Life and writings of an early 'Abbasid poet Di'bil İbn 'Alî al-Huza'i", University of Kentucky Pr., Lexington, 188.

- 13- *Kitâb Tabakâti's- Şu 'arâ'* - Ebu'l-Mun'im. Kaynaklara göre hicri üçüncü yüzyılın ortalarında yaşamıştır (*el-Fihrist*, 109).
- 14- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu 'arâ'*, Amr b. Bahr el-Câhiz (öl. 255), *Hizânetu'l-Edeb*, 1/10:69'da zikredilmektedir.
- 15- *Kitâbu'l-Erba'a fi Ahbâri's- Şu 'arâ'*, Ebû Hiffân Abdullâh b. Ahmed (öl. 255/869) (*el-Fihrist*, 144) Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin, *Kitâbu'l-Ağânî* adlı kitabında kullandığı kaynaklardandır.
- 16- *Kitâbu's-Şu 'arâ'* - Ebu Zur'a 'Ubeydullâh b. 'Abdulkerîm er-Râzî (öl. 264/878) (İbnu'l-Hacer, *İsâbe* adlı eserinde 3/110'da bu eseri zikretmektedir).
- 17- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu 'arâ'*, Ömer b. Şebbe (öl. 264/877) (*el-Fihrist*, 112) Ebu'l-Ferec el-İsfehânî bu eseri kaynakları arasında göstermektedir.
- 18- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu 'arâ'*, Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Berkî (öl. 274 (887) Yakût bu eseri *İrşâdu'l-Erîb* adlı eserinde 2/31'de zikretmektedir.
- 19- *Kitâbu's- Şu 'arâ'*, 'Abdullâh b. Ebî Sa'd el-Verrâk (öl. 274/887) (*el-Fihrist*, 108) Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-Ağânî* adlı eserinde bu eseri dayanakları arasında göstermektedir.
- 20- *Kitâbu's- Şu 'arâ'i'l-Kudemâ' ve'l-İslâmiyyîn*, Ali b. Yahya el-Munecim (öl. 275/888) Cumâhî'nin ve Ebî Ca'fer Muhammed b. Ömer el-Curcânî'nin (*Merzubânî*, 319, es-Safedî'nin *el-Vâfî*'si 4/245) rivayetlerine dayanmaktadır. Oğlu Yahyâ b. Ali el-Munecim bazı muhdes şairleri eklemiştir. (*el-Fihrist*, 143-144, *İrşâdu'l-Erîb*, 5/459) Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin, *el-Ağânî*'deki kaynakları arasındadır.
- 21- *Kitâb 'ani's- Şu 'arâ'*, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kasım b. Mihreveyh (öl. ? 275/888) (*el-Fihrist*, 80), *Merzubânî*, *el-Muvaşşah* adlı eserinde bu eserden 13 alıntı yapmıştır. İbn Cerrâh, *el-Varaka'*da 16 alıntı, İbnu'l-Mu'tez, *Tabakâtu's- Şu 'arâ'*da iki alıntı, es-Sûlî, *Ahbârû's- Şu 'arâ'*da ve el-İsfehânî, *el-Ağânî*'de bu eserden alıntı yapmıştır.
- 22- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu 'arâ'*, İbn Kuteybe ed-Dîneverî, Bu eser günümüze ulaşmıştır.
- 23- *Kitâb Ahbâri's- Şu 'arâ'*, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme (öl. 279/892) (*el-Fihrist*, 230) el-Merzubânî'nin, *el-Muvaşşah*'ında, el-İsfehânî'nin, *el-Ağânî*'de kullandığı kaynaklar arasındadır.
- 24- *Kitâbu'l-Câmi' fi's- Şu 'arâ' ve Ahbârihim- Kitâb Esmâ'i's- Şu 'arâ'*, Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr (öl. 280/893) (*el-Fihrist*, 146) İbn Hacer'in el-İsâbe eserinde *Kitâbu's- Şu 'arâ'* adıyla zikrettiği bu eser, el-Merzubânî'nin, *el-Muvaşşah*'ında, el-İsfehânî'nin, *el-Ağânî*'de kullandığı kaynaklar arasındadır.
- 25- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu 'arâ'*, Ebu Hanîfe Ahmed b. Dâvud ed-Dîneverî (öl. 282/895) (*el-Fihrist*, 78)

- 26- *Mu'cemu's- Şu'arâ'*, Ahmed b. Yahyâ Sa'leb (öl. 291/904), Hacı Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde bu eserden bahsetmiştir.
- 27- *Kitâbu Esmâ'i Fuhûli's- Şu'arâ'* (eş-şi'r), Ahmed b. 'Abde ('Abdurrahmân) b. Suleymân b. Hâcib el-'Abdî (öl. 300/912), Kehhâle'nin *Mucemu'l-Mu'ellifîn* 10/142'de ve *el-Fihrist*, 105'te bu eser zikredilmektedir).
- 28- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu'arâ'*, Muhammed b. 'Abdullâh b. Muhammed el-Has'amî (öl. h. 3/m. 9. yy) (*el-Fihrist*, 109).
- 29- *Kitâbu Tabakâti's- Şu'arâ' el-Câhiliyyîn*, Ebu Halîfe el-Fadl b. el-Hubâb el-Cumahî (öl. 305/917) (*el-Fihrist*, 114), (Yâkût, *İrşâdu'l-Erîb* 6/134) Ebu Halîfe'nin rivayetine göre Muhammed b. Sellâm el-Cumahî'nin *Tabakât Fuhûli's- Şu'arâ'* adlı eserinin bir bölümü olduğu görünmektedir.
- 30- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu'arâ'*, Muhammed b. Halef b. el-Merzubân (öl. 309/921) (*el-Fihrist*, s. 150) Bu eser el-İsfehânî'nin *el-Ağânî*'de kullandığı kaynaklar arasındadır.
- 31- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu'arâ'*, Ebû Bekr Muhammed b. es-Sırrî es-Sirâc (öl. 316/928) (*el-Fihrist*, 63), Halep'te kütüphanelerden birinde hicri 7. yüzyılda bu eserin bir nüshasının bulunduğu belirtilmektedir.
- 32- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu'arâ'*, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Tabâtabâ (öl. 322/934) (*el-Fihrist*, 136).
- 33- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu'arâ'i'l-Kebîr*, Ca'fer b. Muhammed b. Hamdân el-Musûlî (öl. 323/935), Kehhâle, *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, 3/147, *el-Fihrist*, 149, Yâkût, *İrşâdu'l-Erîb* 2/419) Bu eser takriz konumundadır. Bununla birlikte tamamlanmamış olduğu da söylenmektedir. Muhammed b. Ahmed b. el-Huseyn b. el-Hârûn (4. Yüzyılın ilk çeyreğinde yazıyordu) (*el-Fihrist*, 148, *İrşâd*, 2/279).
- 34- *Kitâbu's-Şi'r ve's- Şu'arâ'*, Muhammed b. Ahmed b. el-Huseyn b. el-Hârûn (4. Yüzyılın ilk çeyreğinde yazıyordu) (*el-Fihrist*, 148, *İrşâd*, 2/279).
- 35- *Kitâbu Tabakâti'l-'Arab ve's- Şu'arâ'* - 'Abdulazîz b. Yahyâ el-Celûdî (öl. 332/944) (*en-Necâşi-Ricâl*, 182)
- 36- *Kitâbu Ahbâri's- Şu'arâ'*-Ahmed b. Muhammed b. İsmâ'îl en-Nehhâs (öl. 338/950) (*İrşâdu'l-Erîb*, 2/73), Halep'te kütüphanelerden birinde hicri 7. yüzyılda bu eserin bir nüshasının bulunduğu belirtilmektedir.
- 37- *Kitâbu Ahbâri's-Şu'arâ'*, 'Ubeydullâh b. Ahmed Cahcah en-Nahvî (öl. 353/964), (Kehhâle, *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, 6/235, Hacı Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*'da da zikretmiştir, 27).
- 38- *Kitâbu's-Şu'arâ'i'l-Meşhûrîn*, Ebu'l-Kâsım Hasan b. Bişr el-Âmidî (öl. 371/981), Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif* adlı eserinde çoğu kez bu eserden bahsetmiştir (10, 15, 33, 35, 37 vb.)

- 39- *Kitâbu Tabakâti's- Şu'arâ'*, Ebu 'Alî İsmâ'îl b. Yahyâ b. el-Mubârek el-Yezîdî (öl. 375/985) (Kehhâle, *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, 2/300, el- Fihrist, 51, el-Merzubânî, 90, Yâkut, *İrşâdu'l-Erîb* 2/359).
- 40- *Mu'cemu's- Şu'arâ'*, Muhammed b. 'Imran el-Merzubânî (öl. 384/993) Bu eser elimize ulaşmış ve tahkik edilmiştir. Yazarın, *Ahbâru's-Şu'arâ' eş-Şi'a* başlıklı bir eseri de bulunmaktadır. *Kitâbu'l-Mu'ennak* başlıklı, beş bin sayfadan fazla bir eseri de kaybolmuştur. Bu eserde Cahiliyye döneminden İbn Hereme ve el-Huseyn b. Mutayyar nesline kadar olan meşhur şairler incelenmiştir (*el- Fihrist*, 146).
- 41- *Kitâbu'l-Mukâsere 'inde'l-Muzâkere*, Ca'fer b. Muhammed b. Ca'fer et-Tayâlisî (hicri 4. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır) Bu eser 32 şair hakkında haberleri içermektedir. Elimize iki elyazması olarak ulaşmıştır. (Fatih, 5306 (*el-Evrâk* 69-88) R. Geyer, 1927 yılında, Wien'de bu eseri tahkik etmiştir. Muhammed et-Tancî 1956 yılında İstanbul'da yayınlamıştır.
- 42- *Kitâbu Ahbâri's- Şu'arâ'*, Ebû Dulef Muhammed b. el-Muzaffer el-Ezdî (hicri 5. /miladi 11. yüzyılın ilk yarısında öldüğü muhtemeldir) Necâşî, *er-Ricâl'*inde bu eserden bahsetmektedir).
- 43- *Kitâbu'l-İhsâ' li-Tabakâti's- Şu'arâ'*, Ebu 'Ubeyde 'Abdullah b. 'Abdü'l-Azîz el-Bekrî (öl. 487/1094) (*Simtu'l-Le'âlî*, 231).
- 44- *Mu'cemu's- Şu'arâ'*, Ebu Tâhir Ahmed b. Muhammed es-Selefi (öl. 576/1180), Brockelman, I, 365.
- 45- *Ahbâru'l-Mulûk ve Nuzhetu'l-Melik ve'l-Memlûk fi Tabakâti's- Şu'arâ' el-Mutekaddimîn mine'l-Câhiliyyeti ve'l-Muhadramîn*, Ebu'l-Me'âlî el-Melik el-Mansûr Muhammed b. 'Umer b. Şâhenşâh (öl. 617/1221), (Brockelman, 1/324) Bu eserin 9. Cildi bize ulaşmıştır. Leiden doğu yazmaları bölümünde 239 numarada kayıtlıdır (260 sayfadır, hicri 602 tarihlidir).
- 46- *Mu'cemu'l-Udebâ' el-Musemmâ bi-İrşâdi'l-Erîb* (İrşâdu'l-Erîb olarak isimlendirilen edipler sözlüğüdür.) Yazarı Yâkût el-Hamevî el-Rûmî (öl. 626/1229) Bu eser elimize ulaşmış ve tahkik edilmiştir. Ancak *Ahbâru's- Şu'arâ'* adlı eseri yazar *İrşâdu'l-Erîb* 1/380, 4/212, 5/151 ve *Mu'cemu'l-Buldân* 3/442) adlı iki eserde zikretmiştir.
- 47- *Mesâliku'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, Ahmed b. Yahyâ b. Fadlullâh el-'Umerî (öl. 749/1349) (Brockelman 2/141) Bu eserin Ayasofya'da 2426, 2427, 2428, 2431 numaralarda kayıtlı 13, 14, 15, 18. Ciltleri bulunmaktadır. Çok sayıda şairin hayatını ve şiir örnekleri içermektedir. Paris 2327 numaralı yazmada Mağrib şairleri hakkında bir bölüm de bulunmaktadır.

Bir grup şair biyografisi eserleri de *Kutubu Terâcimi's-Şu'arâ'* olarak şairlerin isimlerine ve özelliklerine göre tertib edilmiştir. İsimlerine, künyelerine, toplumsal statülerine, ilim alanlarına, güçlerine veya kaderlerine göre ya da şiirlerinin kendilerine hoş gelen şekillerine göre sınıflandıran biyografik eserler de bulunmaktadır. Bu eserlerin bazıları hakkında başlıkları dışında bilgi bulunmamaktadır. *Kitâbu Tabakâti'l-Fursan*, *Kitâbu'l-Mevâlî* gibi. Şüphesiz bu eserler sadece bir gruba ait şairlere özgü kitaplar değildir. Bu, günümüze

ulaşmayan erken dönem kitapların muhtevasında başka içerikler de bulunmakta olduğu kuşku götürmez. Bazı eserlerin isimleri ve yazarları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Sezgin, 1991: 157-161).

- 1- *Cem'u's-Şu'arâ'i'l-Musemmîn bi-'Amr*, Ebû Damdam el- Bekrî'nin (öl. 150/767) (el-Asma'î'nin amcasıdır) el-Asma'î, Ebû Damdam'ın bu eserde hepsinin ismi 'Amr olan 70 veya 80 şairi tanıttığını söylemektedir. Bu bilgiler yeteri derecede kesin olmamakla birlikte el-Merzubânî'nin 348 no'lu alıntısında belirtilmektedir.
- 2- *Kitâbu'l-Hurrâb ve'l-Lusûs*, Lakît b. Bukeyr el-Muhâribî (öl. 190/ 806) ((Bu kitabın hürsüz şairlerle ilgili bilgiler içerdiği görülmektedir.
- 3- *Kitâb men kâle beyten mine's-şî'r ve nusibe ileyhi* (Bir beyit söyleyen ve bu kendisine nisbet edilen şairler) Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (öl. 204/819) (Bu eseri İbnu'n-Nedîm, *el- Fihrist* adlı eserinde zikretmiştir, 96-97) Ayrıca Tayâlisî'nin *el-Mukâsere* adlı kitabının tahkikinin mukaddimesinde de R. Geyer bu eserden bahsetmektedir. *Kitâbu'l-Mu'ammerîn'e* gelince (el- Fihrist, 69), Ebu Hâtim es-Sicistânî'nin aşağıda adı geçecek aynı adlı kitabından iktibas yapılmıştır, 25, 35, 45, 49. İsmi Ömer olan şairleri de ele almaktadır.
- 4- *Kitâbu'l-Hurûf- Ebû 'Amr eş-Şeybânî* (öl. 206/821) Bu eser İbnu'n-Nedîm'in Tahran baskısında zikredilmektedir, 75. (Âmidi, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif* 118-119).
- 5- *Kitâbu'l-'Akaka ve'l-Berere*, Ebu 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (öl. 209/824). Elimize ulaşmış ve tahkik edilmiştir. Birinci derece şairleri ele almaktadır. Alıntılar yoluyla onun *Tabakâtu'l-Fursân*, *Kitâbu Lusûsi'l-'Arab* ya da *Kitâbu's-Sa'âlik*, *Kitâbu'l-Mevâlî* adlı eserlerinden de haberdar oluyoruz (el- Fihrist, 53, 54, *Simtu'l-Le'âlî*, 184) Bu eserler şairler de dâhil pekçok konuyu ele almaktadır.
- 6- *Kitâbu'l-Mulûk- Ebû'l-Hasan Sa'îd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Mucâşî'î* (öl. 221/830) (el- Fihrist, 52)
- 7- *Kitâb men nusibe mine's- Şu'arâ' ilâ ummihi*, İbnu'l-A'râbî (öl. 230/845) (Annelerine nisbet edilen 50 şairi içermektedir. *İrşadu'l-Erîb* adlı eserde zikredilmektedir. 5/451)
- 8- *Kutub fî Ahbâri's- Şu'arâ'- Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Medâ'inî* (el- Fihrist, 103-104)

Ahbâru'l-Şu'arâ' adlı bu tip eserler de şairleri ele alırlar ancak başlıkları her zaman açıkça verilmez. Bu da demek oluyor ki hangi yöntemi takip ederek şairleri sıraladığı net değildir. İçeriğinde şairler aşağıdaki başlıklar altında verilebilir. Örneğin; *Kitâb men nusibe ila ummihi mine's-Şu'arâ'* (Annesine nisbet edilen şairler), *Kitâbu's-Şuyûh* (Yaşlılar (şeyhler) kitabı), *Kitâb men hâdene ev gazâ* (Gaza yapanların kitabı), *Kitâb men temessele bi-şi'rin fî maradihi* (hastalığında şiir beyti söyleyenlerin kitabı), *Kitâb men vakafa 'alâ kabrin fe-temessele bi-şi'rin* (bir mezarın önünde durup şiir söyleyenlerin kitabı), *Kitâb men faddala'l-'arabiyât 'ale'l-Hadariyyât* (Bedevi kadınları, hadari kadınlara tercih edenlerin kitabı), *Kitâb men kâle şî'ren 'alâ'l-bedîhe* (Kendiliğinden şiir söyleyenlerin kitabı), *Kitâb men kâle şî'ren fî'l-Evâbid* (Abideler konusunda

şiiir söyleyenlerin kitabı), *Kitâb men kâşe şî'ren ve summiye bihi* (Söylediği şiiirle isimlendirilenlerin kitabı), *Kitâb men kâle fî'l-hukûmeti mine's- Şu'arâ'* (Hükümet/yönetim hakkında şiiir söyleyen şairlerin kitabı), *Kitâb men nedime 'ale'l-medîh ve men nedime ale'l-hicâ'* (Medih söyledikten veya hiciv söyledikten sonra pişman olanların kitabı, *İrşâdu'l-Erîb* 5/317), *Kitâb men kâle şî'ren fe-ucîbe bi-keîâmîn* (Şiiir söyleyip, bir sözle kendisine cevap verilenlerin kitabı), *Kitâbu'l-akaka ve'l-berere* (İsyankar ve masumların kitabı, görünüyor ki bu başlık altında da şairler ele alınmaktadır. Ebu 'Ubeyde'nin *Kitâbu Ahbâri'l-'Akaka ve'l-berere* adlı bir eseri günümüze ulaşmıştır. Bu eserde anne babasına isyan eden ve onları bırakıp çölden şehre gelen şairlerin cezası ya da anne babasına iyi davranan şairlerin iyilikleri anlatılmaktadır.

9- *Kitâbu'l-Mugtâlîn mine'l-Eşrâf fî'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm ve esma'i men kutile mine's-Şuârâ'* (Cahiliye ve İslam döneminden suikastçilerin ve öldürülen şairlerin kitabı) Bu eser, Ebu Ca'fer Muhammed b. Habîb (öl. 245/860) tarafından yazılmıştır. Elimize ulaşmış ve tahkik edilmiştir. GAS adlı eserde dil bilimlerine özel bölümde incelenmiştir. Yazarın aşağıda isimleri verilen eserleri de bulunmaktadır. *Kitâb men nusibe ilâ ummihi mine's- Şu'arâ'* (Annesine nisbet edilen şairlerin kitabı), Eser elimize ulaşmıştır, tahkik edilmiştir. *Kitâbu kunâ eş-Şu'arâ' ve men ğalebet kunyetuhu 'alâ ismihi* (Şairlerin künyeleri ve künyesi isminin önüne geçen şairler) Elimize ulaşmış ve tahkik edilmiştir. *Elkâbu's- Şu'arâ' ve men yu'ref minhum bi-ummihi* (Şairlerin lakapları ve onlardan annesiyle bilinenler) Elimize ulaşmıştır. Tahkik edilmiştir.

10- *Kitâbu'l-Mu'ammerîn*, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî, Elimize ulaşmış ve tahkik edilmiştir.

11- *Risâle fîmen yusemmâ mine's- Şu'arâ' 'Amren*, (Amr olarak isimlendirilen şairlerin risalesi) 'Amr b. Bahr el-Câhiz (*İrşâd*, 6/78), Câhiz'in *Kitâbu'l-Mevâlî* adlı eseri de şairleri ele almaktadır.

12- *Men kâle beyten fe-lukkibe bihi* (bir beyit söyleyip onunla isimlendirilen) Ebu Sa'îd el-Hasan b. el-Huseyn es-Sukkerî'nin iki eserinin ilkidir. Bu eserin bir parçası *Kitâbu'l-Aġânî*'de bulunmaktadır (19/188). İkincisi ise *Kitâbu'l-Ma'rûfîn bi-ummihâtihim* (anneleriyle bilinenlerin kitabı) adını taşımaktadır. Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif* adlı eserinde bu eseri zikretmiştir (148, 149, 158, 159).

13- *Kitâbu elkâbi's- Şu'arâ' ve men 'urife bi'l-kunâ ve men 'urife bi-ismihi* (Şairlerin lakapları ve künyeleriyle bilinen, isimleriyle bilinen şairlerin kitabı) *Kitâb men enşede şî'ren ve ucîbe bi'l-keîâm* (Bir şiiir söyleyip, bir sözle kendisine cevap verilenlerin kitabı), *Kitâbu'l-Mu'tezirîn* (Özür dileyenlerin kitabı) Zikredilen eserlerin hepsi Ebû Fadl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr'a (öl. 280/893) aittir (*el-Fihrist*, 146).

14- *Kitâbu Eş'âri'l-Mulûk*, Abdullâh b. el-Mu'tez (öl. 296/908) (*el-Fihrist*, 116, *Keşfu'z-Zunûn*, 104)

- 15- *Kitâb men ismuhu 'amrun mine's- Şu'arâ' fi'l-câhiliyyeti ve'l-islâm-* Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh (öl. 296/908) Cahiliye ve İslam döneminde ismi 'Amr olan şairlerin biyografilerini içermektedir. Elimize ulaşmış ve tahkik edilmiştir.
- 16- *Kitâbu'l-Mecânîn el-Udebâ'*, Ebu Sehl Ahmed b. Muhammed b. 'Âsım el-Hulvânî (öl. yaklaşık 300/912) (*el- Fihrist*, s. 80, *İrşâd*, 2/58)
- 17- *Kitâbu'l-Fursân-*Ebû Halîfe el-Fadl b. el-Hubâb el-Cumahî (öl. 305/917) (*el- Fihrist*, s. 114)
- 18- *Kitâbu Elkâbi's- Şu'arâ'*, Muhammed b. el-Merzubân (öl. 309, 921) (*el- Fihrist*, s. 165).
- 19- *Kitâbu'l-Vişâh*, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd, Şairlerin isimlerini verdiği bir bölümle başlar. Bu şekilde şiirlerinden aldıkları lakaplarıyla tanınan 59 şairi ele alır. Sonra künyeleriyle tanınan 101 şairi ele alır. Sonra el-A'sâ, en-Nâbiga vb. olarak lakaplandırılan şairleri ele almaktadır. Eser elimize ulaşmıştır.
- 20- *Kitâb men 'aşika mine's-Şu'arâ'* (Aşık olan şairlerin kitabı), *Kitâb men evsâ bi-şi'rin ceme'ahu* (Topladığı şiirlerle nasihatta bulunanların kitabı)
Kitâb men kâle şî'ren fi vasiyyetihi (Vasiyetinde şiir söyleyenlerin kitabı)
Bu eserler, 'Abdulazîz b. Yahyâ el-Celûdî (öl. 332/944) tarafından yazılmıştır.
Necâşî'nin, *er-Ricâl* adlı eserinde (182-183) zikredilmektedir.
- 21- *Tefsîru Esmâ'i's- Şu'arâ'*, Gulâmu Sa'leb olarak bilinen Ebu 'Umer Muhammed b. 'Abdulvâhid ez-Zâhid (öl. 345/956) (*el- Fihrist*, 76)
- 22- *Kitâbu'l-Memâlîki's- Şu'arâ'*, Ebu'l-Ferec el-İsfehânî (*İrşâdu'l-Erîb*, 5/101)
- 23- *Kitâbu'l-Mu'telif ve'l-Muhtelif fi esmâ'i's- Şu'arâ' ve kunâhum/elkâbuhum ve ensâbuhum ve ba'di şî'rihim*, Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Bîşr el-Âmidî (öl. 371-981). Günümüze ulaşmış ve basılmıştır. Bu eserde İmru'l-Kays, Nâbiga, A'sâ, Amr, Muhammed gibi isim, künye, lakap ve nisbe açısından birbirine benzeyen şairleri tasnif ederek bu şairlerin isimlerinin birbiriyle karıştırılmasını önlemeye çalışmıştır (Durmuş, 2010: 289).
- 24- *Kitâbu'l-Mufîd*, Muhammed b. 'İmrân el-Merzubânî (öl. 384/993), birçok konu içermektedir. Bunlardan biri de şairlerin lakapları, bedensel özellikleri, kusurları, mezhepleri üzerinedir. Son bölüm dini veya başka sebeplerle şiir nazmetmeyi bırakmış şairlere ayrılmıştır. Kitap 5000 sayfadan fazladır. (*el- Fihrist*, 146)
- 25- *Kitâbu's- Şu'arâ'i'n-Nudemâ'* veya *Kitâb Eş'âri'n-Nudemâ'* (Pişman olan şairlerin veya pişmanların şiirlerinin kitabı) Muhammed b. Ahmed el-Müteyyem el-İfrîkî (öl. h. IV. yüzyılın sonu, *İrşâdu'l-Erîb*, 2/80'de bu eserden bahsedilmektedir) es-Se'âlibî, *Yetîmetu'd-Dehr*, 1/306, Hicri 7. Yüzyılda Halep kütüphanelerinin birinde bir nüshası bulunmaktadır.
- 26- *el-Muhammedûn mine's-şu'ar'a' ve eş'ârihim*, Ebu'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf el-Kıftî (öl. 646/1284) Eser elimize eksik bir şekilde ulaşmıştır. Tahkik edilmiştir (Ma'merî, Riyad, 1970), Eserde ismi ya da lakabı Muhammed olan şairlerin haberleri şiirleriyle birlikte

verilmektedir. el-Âmidî (öl. 371/981) *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif* adlı eserinde (s. 9-10) ismi İmru'l-Kays ve Farazdak olan 10 şairi zikretmektedir. Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît* adlı eserinde (2/244, Kahire 1913) bu isimde 11 şairi zikretmektedir. Suyûtî, *el-Muzhir*'de 2/456, 15 şair zikretmiştir.

Ünlü kadın şairlerin hayat hikâyelerini, şiirlerini içeren biyografi kitapları da vardır (Sezgin, 1991: 162-163). Bu eserlerin birçoğunu bugün sadece kaynaklarda isimleri geçtiği için bilebiliyoruz. Yapılan alıntılar da sayılırsa bu eserlerin sayısı daha da artacaktır. Bu eserler hakkında Salah el-Munecid tarafından, Şam, Arap ilim enstitüsü dergisinde, *Mâ ullife 'ani'n-Nisâ'* (Kadınlar hakkında telif edilenler) başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır (16/1941, s. 212-219).

- 1- *Kitâbu'l-Mu'arrifât mine'n-Nisâ' fi Kureyş*, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (öl. 206/821) (Kureyş kabilesinden tanınmış kadınlarının biyografilerini içermektedir, *el- Fihrist*, s. 96)
- 2- *Kitâbu'l-Hurrât ve Kitâbu'n-Nevâ'ih* (Hür ve ağıt yakan kadınların kitabı), Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (öl. 210/825), (*el- Fihrist*, 53-54).
- 3- *Kitâbu'n-Nisâ' ve'l-Gazel*, 'Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe (öl. 276/889) (*el- Fihrist*, s. 85)
- 4- *Kitâb Ahbâri'n-Nisâ'*- Hârûn b. 'Alî b. Yahyâ el-Müneccim (öl. 288/901) Bir nüshasının hicri VII. yüzyılda Halep kütüphanelerinin birinde olduğu bilgisi verilmektedir. Bu eseri İbnu'n-Nedîm, *el- Fihrist* adlı eserinde *Kitâbu'n-Nisâ' ve mâ câ'e fihinne mine'l-ahbâr ve mehâsin mâ kîle fihinne mine'-ş-si'r ve'l-kelâmi'l-husn* adıyla zikretmiştir.
- 5- *Kitâbu'n-Nisâ' ve'l-Gazel*, Muhammed b. Halef b. el-Merzubân (öl. 309/921) (*el- Fihrist*, 150)
- 6- *Kitâbu'l-İmâ' eş-Şevâ'ir*- Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, İrşâdu'l-Erîb 5/151, Cariye şairleri ele almaktadır. Suyûtî, *el-Mustazraf* adlı eserinde (13, 15) bu eserden bahsetmektedir.
- 7- *Ahbâru'n-Nisâ'*, Usâme b. Murşid b. Munakkad (öl. 584-1188) Suyûtî, *el-Mustazraf* adlı eserinde (21, 54, 56, 57) bu eserden bahsetmektedir. Ayrıca Brockelman 1/319'da da yer almaktadır.
- 8- *Cihâtu'l-E'immeti'l-Hulefâ' mine'l-Harâ'ir ve'l-imâ'*, Ebu Tâlib 'Alî b. Enceb b. es-Sâ'î (öl. 784/1275), Veliyyuddîn'de bir 2624 numarada bir mecmua içinde yazma olarak bulunmaktadır. Mustafa Cevâd tarafından *Nisâ'u'l-Hulefâ'* adıyla Kahire'de yaklaşık 1960 yılında tahkik edilmiştir.
- 9- *Kitâbu'n-Nisâ' eş-Şevâ'ir*, Nâcî B. 'Abdulvâhid b. et-Tarrâh 720/1320 de yaşamıştır) Kehhâle, Mu'cemu'l -Mu'ellif in 13/67), Suyûtî, *el-Mustazraf* 13, 16, 17, 1'de bu eseri zikretmiştir.
- 10- *el-Mustazraf min Ahbâri'l-Cevâri*, Celâluddîn 'Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (öl. 911/1505) Salâh Munecid, Beyrut'ta, 1963 yılında bu eseri tahkik etmiştir.

Yapılan tasnif incelendiğinde Fuat Sezgin'in GAS adlı eserinde şair biyografilerine dair eserleri son derece ayrıntılı olarak incelediği görülmektedir. Aslında bu eserlerin çokluğu Arapların şairlere verdiği önemi de gözler önüne sermektedir. Bu eserler başlıkları itibariyle

incelendiğinde sınıflandırma konusunda ne kadar detaya inildiği de görülmektedir. Sezgin, bu tasnifi yaparken *GAL ve Kitâbu'l- Fihrist* ağırlıklı olmak üzere, *İrşâdu'l-Erîb, el-Mustazraf, Kitâbu'l-Ağânî, Mu'cemu'l-Mu'ellifin, Yetîmetu'd-Dehr, Keşfu'z-Zunûn* gibi eserlerden, bu eserlerde yapılan iktibaslardan ve yazma kataloglarından yararlanmıştı. Eserlerin birçoğunun açıklamasında hicri 7. Yüzyılda Halep kütüphanelerinin birinde bulunmaktaydı ifadesinde belirttiği üzere Halep doğumlu Paul Sbath (1887-1945) tarafından derlenen *Al-Fihris Catalogue de manuscrits arabes* ve *Les manuscrits orientaux de la bibliothèque du R. P. Paul Sbath* adlı yazma kataloglarından da faydalanmıştır.

Bütün bu sınıflamalar incelendiğinde özellikle telif ve tasnif hareketinin başlamasıyla birlikte, toplanan şiirlerin bir takım kriterlere göre tasnif edildiği görülmektedir. Tabakat yazarlarına göre değişmekle birlikte şairler genellikle ya yaşadıkları döneme göre *cahiliye, İslamî dönem, muhâdram, muhdes/müvelled* olarak tasnif edilmiş veya isim, lakap veya künyelerine göre alfabetik tertiple, ya da şiirlerinin kalitesi, sayıca çokluğu, şiire kazandırdıkları yenilikler, şiir konuları gibi şiir merkezli tabakalara ayrılmışlardır (Sarıkaya, 2013: 75).

Arap edebiyatındaki şair biyografisi eserleri ilk etapta kimin en ünlü şair olduğu sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunu ifade ederken ö dönemde çöl yaşantısında güçlü, erkek binek hayvanları için kullanılan *fahl* kavramı kullanılmıştır. Gerek *Asma'î, Fuhûletu's-Şu'arâ'* sında, gerekse *Cumâhî, Tabakât Fuhûli's-Şu'arâ'* sında şairleri *fahl* olup olmamalarına göre değerlendirmiştir. *Fuhûle* kavramının tanımları üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan Güler, bu sözcüğün “*erkek olup dişi olmayan, güçlü olup narin olmayan, dölleme gücüne sahip olup iğdiş edilmiş olmayan, şerefli olup sıradan olmayan, basit ve sıradan olmayıp önemli olan*” anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir (2011: 130). *Fuhulu's-Şu'arâ'* deyimini ise Cerîr, Farazdak ve benzerleri gibi hicvettikleri karşısında üstün gelenlerle 'Alkame b. 'Abede gibi çekiştiği şairler karşısında üstün gelen şairler için kullanılmıştır (Ceviz, 2002: 176). Dolayısıyla burada *fahl* (aygır) derken kastedilen işinin ehli ve üstâdı anlamıdır.

Sarıkaya, *fahl* kavramı ile ilgili verdiği ayrıntılı bilgilerde Arapların soyut kavramları, içerik ve şekil bakımından sürekli gözlerinin önünde bulunan somut varlıklara benzeterek tarif etme alışkanlıklarına değinmekte, el-Aşma'î'nin devesinin yanında durarak, şairlik ile erkek deve arasında bir ilgi kurmasını ve şairliğin her bir özelliğini, devesinin bir özelliğine benzetmesini örneklemektedir. Ayrıca bu eserlerde *fahl* sıfatı ile nitelenen şeyin şairde bulunan şairlik yetisi, ibarelerinin asaleti, akranlarına galip gelmesi, şiiri ile sivrilmesi, kelimeleri daha önce kullanılmadıkları bir şekilde kullanması, kelimelere yeni anlamlar kazandırması, üslûbunun akıcılığı gibi özelliklerle açıklandığına değinmektedir (2013:78).

Şairlerin bu denli sınıflandırılması ve değerlendirilmesi tabakât kitaplarının aynı zamanda ilk kuramsal edebi eleştiri eserleri olabileceğini de bizlere göstermektedir. Özellikle *Asma'î* ve *Cumâhî*'nin eserlerinde öne çıkan ve eserlerin mukaddimelerinde yer alan *fahl* kavramı etrafında yapılan eleştiriler, İbn Kuteybe'nin, *Kitâbu's-Şi'r ve's-Şu'arâ'* adlı eserinin girişinde bir eleştirmen gözüyle şiir ve şairler üzerine kendi eleştiri ölçütlerini ve hükümlerini

vermesi, şiirin bölümlerinden, nedenlerinden, şiir yazma vakitlerinden, şairler arasındaki üstünlük yarışından bahsetmesi³ eleştiri boyutunda önemli adımlardır.

Sarıkaya, mukaddimelerin tabakat yazarlarının şairleri sınıflandırmaya başlamadan önce, okuyucuyu tabaka fikrine alıştırmak ve şairleri derecelendirmenin yapılması gereken zorunlu bir iş olduğuna ikna etmek için yazdıklarını söylemektedir. Mukaddimelerde eleştirmenlerin mensup oldukları dil mektebi, edebi eleştiride takip ettikleri metot ve şairleri seçme ve derecelendirmede dayandıkları esaslar ana hatlarıyla özetlenmektedir. Bu bakımdan edebi eleştirinin o dönemdeki sorunlarına en fazla ışık tutan, en geniş kapsamlı mukaddimenin İbn Sellâm'a ait olduğu, İbn Kuteybe'nin, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'* adlı eserinin başına eklediği mukaddime ile onun izinden gittiğini de belirtilmektedir (2013: 56). Şüphesiz edebi eleştirinin ilk tohumları olarak kabul edebilecek bu hükümler günümüz edebi eleştirisi kuramlarının gelişmesine de katkı sağlamıştır.

Tabakâtu'n-Nuhât ve'l-Lugaviyyîn

İbn Sellâm el-Cumahî'nin Basra mektebine mensup kadîm nahiv âlimlerini beş nesil halinde sınıflandırması, nahivcilerle beraber şair biyografilerini de eserine alması kendinden sonra gelen tabakât yazarlarını etkilemiştir. Ebu'ṭ-Ṭayyib el-Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn* adlı eserinde tabakât yerine onun eşanlamlısı olan "merâtib" ismini kullanmış ve Ebu'l-Esved ed-Du'elî'den başlayarak 59 nahiv ve lugat âliminin biyografisini şehirlere göre, hoca-öğrenci ilişkisini de göz önünde bulundurarak vermiştir (Sarıkaya, 2013: 125) Fuat Sezgin ise GAS adlı eserinin 8. Cildinde nahiv âlimlerine ait tabakât eserlerini tasnif etmiştir (8/s. 26-30) Bu eserlerin önde gelenlerinin isimleri aşağıda sıralanmaktadır:

- 1- *Kitâb fi'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, Muhammed b. Selâm el-Cumahî (öl. 232/846)
- 2- *Kitâb fi'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, Ebû Ca'fer b. Rustem et-Taberî (öl. 310/922)
- 3- *Nusûs fi Terâcimi ba'di'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn ve'l-'Udebâ'*, Ebu Bekr Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî (öl. 335/946)
- 4- *Ahbâru 'Ulemâ'i Kûfe*, Ebu Tayyib Ahmed b. Ahmed b. Ahâ eş-Şâfî'î Varrâk el-Cehşiyârî (öl. muhtemelen 350/961'den önce)
- 5- *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî (öl. 379/1275)
- 6- *Kitâbu'l-Muktebes (fi ahbâri'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn ve'n-Nasibîn*, Muhammed b. 'Imrân el-Merzubânî (öl. 384/993).
- 7- *Ahbâru'n-Nahviyyîn veya Kitâb fi Tabakâti'n-Nuhât ve'l-Lugaviyyîn*, Ebu 'Abdullâh Muhammed b. el-Hüseyn b. 'Umer el-Yemenî (öl. 400/1009)

³ el-'Ukkeş, 'Umer, Musellim (2005), *İbn Kuteybe ed-Dîneverî ve Cuhûduhu el-Luğaviyye*, el-Mecma'u's-Sekâfî, Abu Dabi.

- 8- *Kitâbu Târîhi'l-'Ulemâ'i'n-Nahviyyîn mine'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn / gayrihim*, Ebu'l-Mehâsin el-Mufaddal b. Muhammed et-Tenûhî (öl. 442/1050)
- 9- *Kitâbu Tabakâti'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. İsmâ'îl b. Muhammed b. Hazrec el-Lahmî el-İşbîlî (öl. 478/1085)
- 10- *Nuzhetu'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Udebâ'*, Kemâluddîn Ebî'l-Berekât 'Abdurrahman b. Muhammed b. 'Abîdullah b. el-Enbârî (öl. 577/1181)
- 11- *el-Bulegâ' fî Târîhi e'immeti'l-Luga*, Ebu Tâhir Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (öl. 717/1415)
- 12- *Bugyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât*, Celâluddîn 'Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (öl. 911/1505)

Diğer Tabakât Eserleri

Bu başlık altında çeşitli dönemlerde öne çıkmış bazı biyografik eserlere kısaca değinilecektir. Bu bağlamda kronolojik sıra içinde İbnu'l-Cerrâh'ın (öl. 296/909) *el-Varaka's*ının biyografik derleme niteliğinde bir eser olup 1953 yılında Kahire'de yayınlandığı bilgisine ulaşılmaktadır (Demirayak ve Çöğenli, 2000: 231).

Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin (öl. 356/967) *Kitâbu'l-Ağânî* adlı eseri de Emevîler devrinde ve Abbasilerin ilk dönemlerinde yaşayan şarkıcı ve bestekârlarla, bunların şarkı ve bestelerini ele alırken, şair biyografilerine de yer vermiş bir eserdir. Fuat Sezgin'in derlemelerinde bu eserden sıklıkla yararlandığı gözlenmektedir. Eser, ilk defa 1868 yılında, Bulak'ta yirmi cilt olarak basılmıştır (Kılıç, 1994: 317). Eserin tüm ciltleri el-Hey'etu'l-Mısriyye tarafından yayımlanarak 1970-1974 yıllarında 24 cilt olarak tamamlanmıştır (Demirayak ve Çöğenli, 2000: 233).

İbnu'l Farâdî'nin (öl. 403/1013) *Târîhu 'Ulemâ'i'l-Endelüs* adlı eseri herhangi bir alanla sınırlanmadan Endülüslü bilim adamlarının biyografisini bir araya getiren tabakât eserleri arasında günümüze ulaşmış en eski eserdir (Adıgüzel, 2018:174).

Musa Yıldız'ın derlediği ve günümüze yakın tarihlerde yazılan bazı eserler de bu başlık altında değerlendirildiğinde Hârûn b. 'Alî İbnu'l-Müneccim'in (öl.?) *el-Bârî' fî Ahbâri's-Şu'arâ'i'l-Muvelledîn* adlı eseri, 160 şairi yetiştikleri bölgelere göre tasnif eden, ilk eser olarak dikkat çekmektedir. Burada kastedilen elimize ulaşan ilk eser olduğudur. İbn Sellâm el-Cumâhi, Tabakât Fuhûli's- Şu'arâ' adlı eserinde Cahiliye dönemi şairlerini yaşadıkları bölgelere göre de tasnif etmiştir. el-Bârî'nin bu eserinin zeyli, es-Se'âlibî (öl. 429/1038) tarafından, *Yetîmetu't-Dehr* adıyla yazılmıştır ve bu eser de şairleri yetiştikleri bölgelere göre gruplandırmıştır; eş-Şenterînî'nin (öl. 542/1147) *ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l-Cezire'si* de bu eserin etkisinde yazılmış olup Endülüslü şair, edip, tarihçi gibi kişileri incelemiştir. Alî b. Hasan Bâharzî'nin (öl. 467/1075) *Yetîmetu't-Dehr'e* zeyl olarak yazdığı *Dumyetu'l-Kasr*, onun da zeyli olan Dellâlu'l-kutub Sa'd b. 'Alî el-Hazîrî'nin (öl. 568/1172) *Zînetu't-Dehr fî 'Usreti ehli'l-'Asr'ı*,

Dumyetu'l-Kasr'ın bir diğer zeyli olan İmâdüddîn el-İsfahânî'nin (öl. 597/1201) *Harîdetu'l-Kasr*'ı da aynı yöntemle yazılmış biyografik eserlerdendir.

Umeyye b. 'Abdulazîz'in (öl. 460/1067) *el-Hadîka fi Şu'arâ'i'l-Endelus* ve Muhammed b. İbrâhîm'in (öl.?) *ed-Durer ve'l-gurer fi Şu'arâ'i-Endelus* adlı eserleri Endülüslü şairleri ele almaktadır. İbn Dihye'nin (öl.633/1235) *el-Mutrib fi Eş'âri ehli'l-Mağrib* adlı bu yapıda bir biyografik eseri de bulunmaktadır (Yıldız, 2010: 305).

İbn Hallikân'ın (öl. 681/1282) *Vefeyâtu'l-A'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân* adlı eserinde Cahiliye döneminden h. VII. Asra kadar yaşamış önemli kimselerin biyografileri verilmektedir. Eserin İbn Şâkir el-Kutubî (öl. 764/1363) tarafından yazılan *Fevâtu'l-Vefeyât* adlı bir zeyli bulunmaktadır. es-Safedî'nin (öl. 764/1363) *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* adlı eseri de Câhiliye döneminden, yazarın kendi dönemine kadar geçen dönemde yaşamış kişilerin biyografilerini içermektedir (Demirayak, 2016: 459, 461, 462).

Abdulkâdir el-Bağdâdî (öl. 1093/1682) *Hizânetu'l-Edeb* adlı eserinde Arap şairlerini Cahiliyyûn, Muhadramûn, İslamiyyûn ve Muhdesûn (muvelledun) diye gruplara ayırmıştır. Bu yönüyle Cumâhî'nin yöntemini geliştirerek uyguladığı söylenebilir (Yıldız, 2010: 305).

Bu eserler dışında es-Sûlî'nin (öl. 335) *Kitâbu'l-Evrâk* adlı eserinin şair biyografilerini içeren bölümü İngiliz oryantalist J. Heyworth tarafından, *Kitâbu'l-Avrak (Section on Contemporary Poets)* adıyla 1936 yılında Londra'da basılmıştır. Bu eser, Arapça olarak *Kitâbu'l-Evrâk, Kısmu Ahbâri's- Şu'arâ'* adıyla da yayınlanmıştır (es-Sûlî, 1936: 143).

Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı ürünleri içinde de 16. yy'dan itibaren tabakât türündeki eserlere rastlanmaktadır. Bu dönemde biyografi kitaplarına (*tercûme-i hâl* ç. terâcim-i ahvâl) denilirken, *vefeyât, tezkire, ravza, riyâz, gülzâr, gülşen, hadîka, sefine, tuhfe* gibi isimler ve Arapça "ulu ağaç" anlamındaki *devha* da tabakat ve tezkire gibi biyografik bilgileri içeren eserler için kullanılmıştır. Bu eserler arasında Taşkoprîzâde Ahmed Efendi'nin (öl. 968/1561) Arap tabakat geleneğine uyararak telif ettiği, farklı kesimlerden kişilerin biyografik bilgilerini içeren *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmaniyye* adlı eseri, biyografi alanının önünü açmıştır (Özcan, 2010: 299, Sarıkaya, 2013: 126). Osmanlı devletinin kuruluşundan telif tarihi olan 965 (1558) yılına kadar gelen eserde her padişah dönemi "tabaka" ana başlığı altında ele alınmış, 371'i âlim, 150'si şeyh olmak üzere toplam 521 kişinin hayatı anlatılmıştır (Özcan, 2010: 485-486). Eserin, Edirneli Mecdi Mehmet Efendi (öl. 991/1591) tarafından yazılan *Hadâ'iku's-Şakâ'ik* adlı zeyli yanı sıra Nev'izâde Atâî (öl.1045/1635) tarafından yazılmış *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik* adlı zeyli ve bu zeylin Şeyhî Mehmet Efendi (öl.1145/1732) tarafından yazılan *Vekâiyu'l-Fudalâ'* adlı devamını kapsayan zeyilleri de bulunmaktadır (Demirayak, 2016: 467-468).

17. yüzyıla, eser isimlerine göre tasnif ettiği *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn* ve *Sullemu'l-vuşûl ilâ Tabakâti'l-fuḥûl* adlı eserleriyle Kâtip Çelebi (öl. 1067/1657) damga vurmuştur. Ayrıca Muhammed Emin el-Muhibbî'nin (öl. 1111/1699) *Ḥalâşatu'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer'i* ile zeyli olan Muhammed Halîl Murâdî'nin (öl. 1206/1791) *Silku'd-durer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer'i* daha çok Osmanlı Arap dünyasında yetişmiş ünlü şahsiyetlerin biyografilerinin verildiği tabakat geleneğinin örneklerinden kabul edilebilir. Bağdatlı İsmail Paşa'nın (d. 1839/öl.1920) *Hediyetu'l-ârifîn*, Mehmed Süreyyâ Bey'in (d. 1845/öl.1909) *Tezkire-*

i Meşâhîr-i Osmâniyye'si ile Bursalı Mehmed Tahir'in (d. 1861/ öl. 1925) *Osmanlı Müellifleri* adlı eserleri de birer tabakâttır (Sarıkaya, 2013: 126).

Bazı tabakat kitapları ise biyografisine yer verdiği edip, şair veya ilim erbabının ölüm tarihlerine göre tertip edilmiştir. Bunlar arasında İbnu'l-İmâd'ın (öl. 1089/1679) *Şezerâtu'z-zehab'i* ile Hafız Zehabî'nin (öl. 748/ 1348) *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm'ı* gibi eserler bulunmaktadır. Ayrıca eserleri ve fikirleriyle adından söz ettirmiş önemli şahsiyetlerin biyografilerini toplayan *a'lâm, kamûs, mevsû'a (ansiklopedi) ve Dâ'iratu'l-me'ârif* gibi adlar altında da kitaplar yazılmış, bir tabakat kitabında bulunması gereken şair ve edebiyatçı biyografilerine bu kitaplarda da yer verilmiştir. Bunlar arasında 'Umer Rızâ Kehhâle'nin (d. 1905/ öl.1987) *Mu'cemu'l mu'ellifin'i*, Hayruddîn ez-Ziriklî'nin (d. 1893/1976) *el-A'lâm'ı* gibi eserler bulunmaktadır (Sarıkaya, 2013: 126-127).

SONUÇ

Araplarda tabakât türü, İslam Medeniyetinin ve İslami Bilimlerin gelişimiyle doğru orantılı olarak gelişmiş, İslâm'da âlimlere verilen değer, bu âlimleri ve eserlerini tanıtmak, isimlerini ölümsüzleştirmek adına çeşitli tasnifler yapılmasını sağlamıştır. Emeviler Döneminde geçmiş yüzyıllara ait Arap edebi mirasının yazıya geçirilmesi çalışmalarıyla birlikte bu tasnifler bilimin çeşitli alanlarına yayılmış ve farklı türden biyografik derlemelerin ortaya konulmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Abbasiler Dönemi ve sonrasında edebi incelemeler ve eleştiri kuramlarıyla yoğrulmuş usta yazarlar tabakası oluşması ve yenilikçi, modernist yöntemlerin edebi eserlere tatbik edilmesiyle biyografi türünde yazılan eserler de bir hayli çeşitlenmiş, bu eserlerin mukaddime bölümleri yazarların edebiyat alanındaki kıstaslarını sunup, eleştirel yorumlarını yaptıkları bir arena olmuştur. Bu bağlamda bu eserleri ilk edebi eleştiri kaynakları olarak da kabul etmek yanlış olmayacaktır. Çalışmanın başında da değinildiği gibi Arap-İslam Medeniyetinde burada isimlerini zikredemeyecek kadar çok sayıda ve farklı tarzlarda biyografik derlemeler yapılmıştır. Bu çalışmada ayrıntılı olarak incelenenler daha çok Arap Dili ve Edebiyatı bağlamında şair, edebiyatçı, nahiv ve dil âlimlerinin biyografilerinin verildiği eserler olmuştur. Eserler verilirken kronolojik bir sıralama yapılmasına özen gösterilmiştir. Fuat Sezgin'in GAS adlı eseriyle özellikle klasik derlemelerin sistematik bir şekilde tasnif edilmesi, bilim tarihinin her alanında olduğu gibi Arap şiiri, şairleri ve tabakât eserleri alanında da ayrıntılı bir edebi mirasa dikkat çekmiştir. İncelenen biyografik eserlerin sayıca çokluğu ve verilen ayrıntılar göz önüne alındığında Sezgin'in ortaya koyduğu bu sınıflandırma böylesi ayrıntılı eserlerin yazılmış olduğunu bizlere kanıtlamanın yanı sıra bu eserlere ulaşabilmek için de bir merak uyandırmaktadır. Ayrıca Arapların edebi ve dilsel alanda şairlere, şiire, dile ve edebiyata verdiği önemi de göstermektedir. Bu tip bir sınıflandırmanın başka edebiyatlarda olmaması veya Arap edebiyatından çok daha geç dönemde ortaya çıkması bu çalışmaların öncü nitelikte eserler olduğunu göstermektedir. Eserlerin adının geçtiği kaynaklar, sayfa numaraları, eserlere değinen veya alıntı yapan yazarlar Sezgin'in sınıflandırması içinden aktarılmış, böylece Almanca orijinli bir eserde yer alan bilgiler bu eserin Arapça çevirisi vasıtasıyla araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Ayrıca Sezgin'de yer almayan biyografik eserlere de yer verilmiş, günümüze yakın dönemde yazılan biyografi derlemeleri ve bazı kuramsal değerlendirmeler için ise daha yakın tarihli kaynaklar kullanılmıştır. Bu bağlamda şairlerin üstünlüğünü ve şiirsel gücünün gösteren *fahl* kavramına kısaca değinilmiş farklı

araştırmacıların bu kavram üzerine değerlendirmeleri sunulmuştur. Yapılan araştırma neticesinde tabakât türündeki eserlerin tahkiklerinin erken dönemde genellikle oryantalistler tarafından yapılmış olduğu gözlenmektedir. Arap-İslam Biyografi Geleneği alanında batılı araştırmacıların halen çok kapsamlı eserler verdikleri güncel kaynaklardan da anlaşılmaktadır. Arap araştırmacılar modern dönemde bu tahkikleri ve el yazmalarını inceleyerek yeni ve güncel tahkikler ortaya koymakta gecikmemiş ve adeta bu türe sahip çıkmış olsalar da bazı eserlerin tahkiklerinin giriş bölümünde yaptıkları yorumlarda bu incelemeler için neden geç kaldıklarını sorguladıkları görülmektedir. Böylece geçmişten gelen bu köklü ve kapsamlı edebi mirasın değerini bilerek, bugün bile araştırmaya ve incelemeye, akademik çalışmalar ve matbu eserler ortaya koymaya devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Cumhur Ersin (2018). Endülüs'te Biyografi Yazıcılığının Doğuşu ve Gelişimi (III-VII/IX-XIII. Yüzyıllar), *İslam Te'lif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Beyâtî, Velîd Hasan Mustafa, (2011), Mefhûmu't-Tabakât 'inde'l-Muhdesîn, *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-'Irâkiyye*, Volume 26, Issue 3, 81-114
- Bûşiyê, Muhammed Şâfi'î Miftâh (2012), *Kutubu't-Tabakât: Zuhûruhâ ve Devruhâ ve Muhtevâhâ ve Hasâ'isuhâ: Dirâse Tahlîliyye*, 52-87, <http://search.mandumah.com/Record/623235>, e.t.10.05.2021
- Ceviz, Nurettin (2002), Cahiliye Döneminde Süvari Şairler, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 6, S.10, Kış, 175-204.
- Cooperson, Michael (2000) *Classical Arabic Biography, The Heirs of the Prophets in the age of al-Ma'mûn*, 1-23, Cambridge: Cambridge University Press.
- Demirayak, Kenan (2016), *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, İstanbul: Cantaş Yayınları
- Demirayak, Kenan, Çöğenli M. Sadi (2000). *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi, 3. Baskı, Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Durmuş, İsmail (2010). "Tabakât, Arap Edebiyatı", *D.İ.A.*, C.39: 288-290.
- Güler, İsmail (2011). Asma'î'nin Şiir Eleştirisinde Fuhûle Kavramı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2, 129-136.
- Jaques, R. Kevin (2007). Arabic-Islamic Prosography: The Tabaqat Genre, *Prosography Approaches and Applications: A Handbook*, England: Unit for Prosographical Research.
- Kılıç, Hulusi (1994). *Ebu'l-Ferec el-İsfehânî*, *D.İ.A.*, C. 10, 316-318.
- Makdisi, George (1993). Tabaqât, Biography: Law and Orthodoxy in Classical Islam, *Islamic Studies*, Winter, Vol. 32, No:4, 371-396.
- Özcan, Abdulkâdir (2010). "eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye", *D.İ.A.*, C. 38, 485-486.
- Özcan, Abdulkadir (2010). "Tabakat", *D.İ.A.*, c.39, 299-301.

Parsons, Laila (2010). Some Thoughts on Biography and the Historiography of the Twentieth-Century Arab World, *Journal of the Canadian Historical Association / Revue de la Société historique du Canada*, vol. 21, no:2, 5-20.

Reynolds, Dwight, F. (2001). *Interpreting the Self, Autobiography in the Arabic Literary Tradition*, London: University of California Press,

Sarıkaya, Muammer (2013). *Arap Edebiyatında Tabakâtü's-Şuarâ (Kavram ve Kriterler)*, Kayseri: Tezmer Yayınları.

Sezgin, Fuat (1988). *G. A. S./ Târîhu't-Turâs el-'Arabî*, Arapçaya Çeviren: 'Arafa Mustafa ve Mâzin 'Îmâdî, C. VIII, Suudi Arabistan: İdâretu's-Sekâfe ve'n-Neşr bi'l-Câmi'a.

Sezgin, Fuat (1991). *G. A. S./ Târîhu't-Turâs el-'Arabî*, Arapçaya Çeviren: Mahmûd Fehmi Hicâzî, C. II, Suudi Arabistan: İdâretu's-Sekâfe ve'n-Neşr bi'l-Câmi'a.

Subaşı Adalar, Derya (2016), *Klasik Arap Edebiyatında Şair Tezkireleri*, Ankara: Engin Yayınevi

Sûlî, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ (1934), *Kitâbu'l-Evrâk, Kısmu Ahbâri's- Şu'arâ'*, Mısır: Matba'atu Sâdî

el-'Ukkeş, 'Umer, Musellim (2005), *İbn Kuteybe ed-Dîneverî ve Cuhûduhu el-Luğaviyye*, Abu Dabi: el-Mecma'u's-Sekâfî,

Yıldız, Musa (2010), "Tabakâtü's- Şu'arâ'", *Istılâh D.İ.A.* , C. 39, 304-306.